

NBV

Studiebijbel

*De Nieuwe Bijbelvertaling met uitleg,
achtergronden en illustraties*

Royal Jongbloed
Heerenveen

Genesis

Inleiding

Achtergrond

Het eerste boek van de Bijbel draagt verschillende namen. In de christelijke traditie wordt meestal *Genesis* gebruikt. Die naam komt uit de Griekse bijbelvertaling (de Septuaginta) en betekent 'oorsprong' of 'wording'. In de joodse traditie wordt het boek in het Hebreeuws aangeduid als *Beresjiet*, naar het eerste woord van de Bijbel: 'In het begin [...]' (1:1).

Genesis is het eerste boek van een verzameling van vijf boeken die in de joodse canon Tora heet ('wet', 'leefregel', 'onderwijzing') en in de christelijke tradities Pentateuch ('het vijfdelige [boek]'). Anders dan in de overige vier boeken Exodus, Leviticus, Numeri en Deuteronomium spelen in dit boek wetten geen hoofdrol. Genesis is een verhalenboek. Het vertelt hoe de God die in Exodus het volk Israël bevrijdt uit de slavernij in Egypte, dezelfde is als de God die met de verre voorouders Abraham, Isaak en Jakob meetrok op hun zwerftochten naar en door het beloofde land. In de eerste hoofdstukken van Genesis wordt de kring zelfs nog wijder getrokken. Niemand anders dan die God staat aan het begin van de schepping en het ontstaan van de mensheid.

Aan het eind van de eerste vijf boeken staat Israël op de drempel van het beloofde land en sterft Mozes, die vanaf Exodus de leider en wetgever is van het volk. Deze verhaallijn wordt voortgezet in de boeken Jozua, Rechters, Samuel en Koningen.

Genesis zoals wij het kennen is het resultaat van een lang proces waarin oudere en nieuwere teksten bewerkt zijn. Het redactieproces begon al in de tijd van de koningen van Israël en Juda (ongeveer 1000-586 v.Chr.) en werd pas afgesloten na de Babylonische ballingschap. Meestal wordt daarbij gedacht aan de periode waarin de tweede tempel werd gebouwd (rond 515 v.Chr.).

Thema

De verhalen in het boek Genesis zijn een voorspel op de geschiedenis van het volk Israël. Omgekeerd zijn ze een verbindingsstuk tussen Israël en de hele mensheid. Genesis heeft in de verhalen over het begin de hele wereld op het oog. Dat geldt vooral voor het eerste deel in 1:1-11:26. Daar wordt verteld over het ontstaan van wereld en mens, over man en vrouw, over het goede leven in de tuin van Eden en over wantrouwen en schuld, uitmondend in de ver-

drijving uit Eden en in moord. De verhalen over het begin lopen uit op de omkering van de schepping door de grote watervloed, die van de kosmos weer chaos maakt. Maar uiteindelijk is het vloedverhaal (6:5-9:17) het verhaal van een geredde mens (Noach) en een nieuw begin, besloten met een verbond tussen God en al wat leeft.

In deze oerverhalen wordt gepeild wie de mens is, waartoe hij in staat is en welke plaats hij heeft in deze wereld. Het laatste grote verhaal in deze cyclus wil een verklaring bieden voor het feit dat de ene mensheid verspreid op aarde leeft en verschillende talen spreekt (11:1-9).

In Genesis 4, 5, 10 en 11 wordt een aantal geslachtsregisters gegeven, soms met summierere nadere notities. Deze lijsten bieden een raamwerk waardoor de afzonderlijke verhalen gepresenteerd worden als één geschiedenis. Elke groep en elk volk in de toenmalig bekende wereld wordt herleid tot het eerste mensenpaar: Adam en Eva.

Ook van de volken rondom Israël, vooral uit Mesopotamië, zijn verhalen bekend over een oertijd, met thema's als schepping, paradijs, schuld, dood, (on)sterfelijkheid en de bedreiging van die schepping door een wereldwijde catastrofe. Bij een vergelijking blijkt dat de bijbelse auteurs de overgenomen thema's op eigen wijze inkleuren.

In 11:27 begint het tweede deel van het boek Genesis. Met de vertelling over drie generaties wordt de voor-geschiedenis van Israël beschreven als een familie-verhaal. Het verhaal speelt zich af aan de rand van het in cultuur gebrachte land, meestal aangeduid als Kanaän. Abraham en Sara, Isaak en Rebekka, Jakob en Lea en Rachel zijn rondtrekkende boeren. Ze vestigen zich ergens voor een tijd, maar trekken dan weer verder met hun kudden.

De rode draad in deze verhalen is de goddelijke belofte van nakomelingen en een eigen land, levensnoodzakelijk voor een dergelijk bestaan. Daarnaast is er de dreiging dat door kinderloosheid (16) en dood (22) deze belofte niet vervuld zal worden. Het verhaal krijgt steeds onverwachte wendingen. De belofte wordt niet vervuld via de oudste zoon (21:12: Ismaël versus Isaak), en ook wordt de vaderlijke zegen verkregen door bedrog (27:1-45: Esau versus Jakob). De geschiedenis van de niet-verkozen

zonen wordt beschreven in geslachtsregisters (voor Ismaël in 25:12-18 en voor Esau/Edom in 36:1-43). Jakob groeit uit tot de centrale gestalte van het boek. In een gevecht met God zelf krijgt hij een nieuwe naam: Israël (32:23-33), en hij wordt de vader van twaalf zonen die gelden als de stamvaders van de twaalf stammen van Israël (35:22-26).

Het slot van Genesis wordt gevormd door de cyclus over Jozef, de op één na jongste zoon van Jakob (37:1-50:26). Hij wordt door zijn broers als slaaf naar Egypte verkocht, maar klimt op tot de op één na machtigste man in het rijk van de farao. Door wijs bestuur redt hij Egypte van een hongersnood, en uiteindelijk haalt hij zijn broers en vader naar Egypte om hen te redden van de hongerdood. Zo ontstaat de aansluiting bij het volgende bijbelboek Exodus, waarin Egypte na de dood van Jozef tot een land van onderdrukking is geworden. Maar ook een terugkeer naar het beloofde land wordt al thematisch voorbereid: Jozef laat zijn broers beloven dat ze zijn lichaam na zijn dood zullen meenemen naar het land van de belofte (50:24-25).

De verteltrant in Genesis is uiterst levendig, waarbij verschillende literaire stijlen naast elkaar voorkomen. Zo heeft het eerste scheppingsverhaal in 1:1-2:4a een verheven, bijna liturgische toon. In heel precieze, bijna abstracte formuleringen vindt de schepping plaats door het spreken van God. Maar kort daarna vormt en boetseert יהוה, God, de mens uit 'stof' en 'aarde' (2:7) en gaat hij na de hitte van de middag wandelen in zijn tuin, in de koelte van de avondwind (3:8).

Alle mogelijkheden van vertellen en dichten worden in Genesis gebruikt. Ook worden er verschillende namen gebruikt voor God. Naast de vaak voorkomende aanduidingen God (in het Hebreeuws Elohiem) en יהוה, zijn er: 'God, de Allerhoogste' (in het Hebreeuws El Eljon; 14:19-20), 'God van het zien' (16:13), 'God, de Ontzagwekkende' (17:1), יהוה, de eeuwige God' (21:33), 'El is de God van Israël' (33:20), 'God is in Betel' (35:7), 'de God van zijn vader' (46:1).

Opbouw

In het eerste deel van Genesis (1:1-11:26) staan de verhalen over het begin. Deze worden afgewisseld met vier geslachtsregisters (Genesis 4:17-26; 5:1-32; 10:1-32; 11:10-26), die het eerste deel van het boek tot één lange (voor)geschiedenis maken. Na de schepping van hemel en aarde (1:1-2:4a) wordt de aandacht gericht op de paradijselijke omgeving van de tuin van Eden (2:4b-3:24) en de lotgevallen van de eerste mensenkinderen (Kain en Abel in Genesis 4). Het verhaal van Noach en de vloed (6-9) mondt uit in een nieuw begin, net als de verspreiding van de mensen over de aarde (11:1-9).

Het tweede deel van Genesis (11:27-50:26) behandelt de geschiedenis van de aartsvaders en aartsmoeders van Israël. De verhalen over Abraham en Sara (11:27-25:11), over Isaak en Rebekka (21:22; 24; 26-27; 35:28-29) en over Jakob en Lea en Rachel (25:19-34; 27:1-35:27) zijn met elkaar verweven tot één groot verhaal, dat uitloopt in een geslachtslijst van de nakomelingen van Esau (Genesis 36). Het boek eindigt met de uitgebreide verhalencyclus over Jozef in Egypte (37:1-50:26).

De schepping van hemel en aarde

In het begin schiep God de hemel en de aarde. ² De aarde was nog woest en doods, en duisternis lag over de oervloed, maar Gods geest zweefde over het water.

³ God zei: 'Er moet licht komen,' en er was licht. ⁴ God zag dat het licht goed was, en hij scheidde het licht van de duisternis; ⁵ het licht noemde hij dag, de duisternis noemde hij nacht. Het werd avond en het werd morgen. De eerste dag.

⁶ God zei: 'Er moet midden in het water een gewelf komen dat de watermassa's van elkaar scheidt.' ⁷ En zo gebeurde het. God maakte het gewelf en scheidde het water onder het gewelf van het water erboven. ⁸ Hij noemde het gewelf hemel. Het werd avond en het werd morgen. De tweede dag.

⁹ God zei: 'Het water onder de hemel moet naar één plaats stromen, zodat er droog land verschijnt.' En zo gebeurde het. ¹⁰ Het droge noemde hij aarde, het samengestroomde water noemde hij zee. En God zag dat het goed was.

¹¹ God zei: 'Overal op aarde moet jong groen ontkiemen: zaadvormende planten en allerlei bomen die vruchten dragen met zaad erin.' En zo gebeurde het. ¹² De aarde bracht jong groen voort: allerlei zaadvormende planten en allerlei bomen die vruchten droegen met zaad erin. En God zag dat het goed was. ¹³ Het werd avond en het werd morgen. De derde dag.

¹⁴ God zei: 'Er moeten lichten aan het hemelgewelf komen om de dag te scheiden van de nacht. Ze moeten de seizoenen aangeven en de dagen en de jaren, ¹⁵ en ze moeten dienen als lampen aan het hemelgewelf, om licht te geven op de aarde.' En zo gebeurde het. ¹⁶ God maakte de twee grote lichten, het grootste om over de dag te heersen, het kleinere om over de nacht te heersen, en ook de sterren. ¹⁷ Hij plaatste ze aan het hemelgewelf om licht te geven op de aarde, ¹⁸ om te heersen over de dag en de nacht en om het licht te scheiden van de duisternis. En God zag dat het goed was. ¹⁹ Het werd avond en het werd morgen. De vierde dag.

²⁰ God zei: 'Het water moet wemelen van levende wezens, en boven de aarde, langs het hemelgewelf, moeten vogels vliegen.' ²¹ En hij schiep de grote zeemonsters en alle soorten levende wezens waarvan het water wemelt en krioelt, en ook alles wat vleugels heeft. En God zag dat het goed was. ²² God

(1:1-3) *In het begin schiep God de hemel en de aarde [...]* God zei – Ook mogelijk is de vertaling: 'In het begin toen God de hemel en de aarde schiep [...] zei God'.

(1:2) *Gods geest zweefde over het water* – Gods geest, of: 'Gods adem'. Ook mogelijk is de vertaling: 'een hevige wind joeg het water op'.

(1:1-12)

Ps. 104:1-14

(1:1-2)

Gen. 2:4-25

(1:1)

Job 38:1-39:30;

Ps. 8:1

(1:2)

Joh. 1:1-3;

Kol. 1:15-17;

Hebr. 1:2-3

(1:3)

Ps. 33:6;

2 Kor. 4:6;

Hebr. 11:3

(1:7)

Spr. 8:28

(1:9)

2 Petr. 3:5

(1:14)

Jes. 40:26;

Jer. 31:35;

Sir. 43:6-10;

Bar. 3:33-35

(1:16)

Ps. 136:7-9

(1:20)

Job 12:7-10

(1:22)

Gen. 1:28; 8:17; 9:2

(1:2) De aarde [...] oervloed

Genesis 1:2 drukt de tegenstelling uit tussen de chaos voor de schepping en de ordening van de wereld na de schepping vanaf 1:3. De 'oervloed' (in het Hebreeuws *tehom*) herinnert aan het Babylonische scheppingsepos *Enuma elisj*. In dat verhaal verslaat de god Marduk de godin Tiamat (de zoutwaterocean), splijt haar in twee delen en scheidt daaruit het heelal en de wereld.

(1:3-5) Er moet licht komen [...] de duisternis noemde hij nacht

Door te spreken roept God alles tot bestaan. Het licht wordt als eerste genoemd, is 'goed' en krijgt een naam: 'dag'. Duisternis was er al voor de schepping en wordt ingeperkt ('nacht'). Licht duidt heil aan, duisternis onheil (vergelijk Jesaja 45:7 waar יהוה ook de schepper van de duisternis wordt genoemd).

(1:5) Het werd avond [...] De eerste dag

De schepping van het licht markeert het begin van tijd. Het ritme van dag en nacht is echter nog niet afhankelijk van de zon. De dag begint met de avond en duurt tot de volgende avond.

(1:7) het water erboven

Men stelde zich voor dat er een hemelse oceaan was boven de (blauwe) koepel (het 'gewelf') waaruit de regen komt, zoals in Genesis 6-9.

(1:14-18) lichten aan het hemelgewelf [...] om het licht te scheiden van de duisternis

Met het grootste en het kleinere licht (vers 16) zijn de zon en de maan bedoeld. Ze krijgen hier uitdrukkelijk dienende functies voor het leven op aarde (kalender en verlichting). Daarmee wordt, anders dan bij andere culturen in het oude Nabije Oosten, elke verering van de sterren als goden uitgesloten.

zegende ze met de woorden: ‘Wees vruchtbaar en word talrijk en vul het water van de zee. En ook de vogels moeten talrijk worden, overal op aarde.’²³ Het werd avond en het werd morgen. De vijfde dag.

(1:26-27)
 Wijsh. 2:23;
 Sir. 17:3
 (1:26)
 Gen. 5:1;
 1 Kor. 11:7;
 Ef. 4:24;
 Kol. 3:10
 (1:27)
 Gen. 9:6;
 Mat. 19:4;
 Marc. 10:6;
 Jak. 3:9
 (1:28)
 Gen. 9:1,7;
 Ps. 8:6-9;
 Wijsh. 9:2; 10:2;
 Sir. 17:2-4;
 Jak. 3:7
 (1:29-30)
 Ps. 104:14
 (1:31)
 1 Tim. 4:4
 (2:2-3)
 Hebr. 4:4
 (2:3)
 Ex. 20:11; 31:16-17;
 Hebr. 4:10
 (2:4-25)
 Gen. 1:1-2:4

²⁴ God zei: ‘De aarde moet allerlei levende wezens voortbrengen: vee, kruipende dieren en wilde dieren.’ En zo gebeurde het.²⁵ God maakte alle soorten in het wild levende dieren, al het vee en alles wat op de aardbodem rondkruipt. En God zag dat het goed was.

²⁶ God zei: ‘Laten wij mensen maken die ons evenbeeld zijn, die op ons lijken; zij moeten heerschappij voeren over de vissen van de zee en de vogels van de hemel, over het vee, over de hele aarde en over alles wat daarop rondkruipt.’²⁷ God schiep de mens als zijn evenbeeld, als evenbeeld van God schiep hij hem, mannelijk en vrouwelijk schiep hij de mensen.²⁸ Hij zegende hen en zei tegen hen: ‘Wees vruchtbaar en word talrijk, bevolk de aarde en breng haar onder je gezag: heers over de vissen van de zee, over de vogels van de hemel en over alle dieren die op de aarde rondkruipen.’²⁹ Ook zei God: ‘Hierbij geef ik jullie alle zaaddragende planten en alle vruchtbomen op de aarde; dat zal jullie voedsel zijn.’³⁰ Aan de dieren die in het wild leven, aan de vogels van de hemel en aan de levende wezens die op de aarde rondkruipen, geef ik de groene planten tot voedsel.’ En zo gebeurde het.³¹ God keek naar alles wat hij had gemaakt en zag dat het zeer goed was. Het werd avond en het werd morgen. De zesde dag.

2 Zo werden de hemel en de aarde in al hun rijkdom voltooid.² Op de zevende dag had God zijn werk voltooid, op die dag rustte hij van het werk dat hij gedaan had.³ God zegende de zevende dag en verklaarde die heilig, want op die dag rustte hij van heel zijn scheppingswerk.

⁴ Dit is de geschiedenis van de hemel en de aarde. Zo ontstonden ze, zo werden ze geschapen.

(1:26) Laten wij mensen maken

Volgens sommigen verwijst het meervoud ‘wij’ naar een hemelse godenvergadering (zie ook Genesis 6:1-4; 1 Koningen 22:19; Job 1:6; psalm 82:1, 6, 8). Anderen menen dat het hier gaat om een op God toegepast majesteitsmeervoud (zie ter vergelijking Ezra 4:18).

(1:26) die ons evenbeeld zijn, die op ons lijken

Het motief van het evenbeeld en de gelijkenis, dat niet vaak genoemd wordt (Genesis 1:26-27; 5:3; 9:6), gaat over de hele mens en niet over een deel ervan (als geest, geweten, lichaam of communicatie). In Genesis wordt elk mens gezien als beeld van God, anders dan in bijvoorbeeld Egypte, waar alleen de farao het levend evenbeeld was van de godheid.

(1:27) God schiep de mens als zijn evenbeeld

De Hebreeuwse werkwoorden voor ‘maken’ (*asa* in 1:26) en ‘scheppen’ (*bara* in 1:27) zijn hier aan elkaar gelijk. Anders dan in bijvoorbeeld 2:7 vindt de scheppende activiteit plaats zonder dat er materie aan te pas komt.

(1:27) mannelijk en vrouwelijk schiep hij de mensen

In het eerste scheppingsverhaal in Genesis 1:1-2:4a worden man en vrouw niet na elkaar geschapen (zoals in Genesis 2:2), maar naast elkaar, als evenbeeld van God.

(1:28) breng haar onder je gezag: heers

De hier gebruikte werkwoorden slaan niet zozeer op uitbuiting of geweld, maar vooral op het benutten van de aarde om er te kunnen leven (Numeri 32:22, 29; Jozua 18:1).

(1:29) dat zal jullie voedsel zijn

De planten worden naar twee soorten onderscheiden (1:11, 12) en als voedsel gegeven aan mens en dier. Mens en dier eten vegetarisch en dus kent de schepping vrede, en nog geen bloedvergieten (zoals in 9:1-7).

(2:2) op die dag rustte hij van het werk

Het Hebreeuwse werkwoord voor ‘rusten’ (*sjavat*) in Genesis 2:2 verwijst naar Exodus, waar de zevende dag ingesteld wordt als de sjabbat of sabbat, de rustdag (Exodus 20:8-11; 31:12-17). Vergelijk overigens met Exodus 16, waar de sabbat verondersteld wordt.

(2:3) verklaarde die heilig

Het Hebreeuwse woord voor ‘heilig’ heeft te maken met ‘afzonderen’, ‘een eigen (cultische) plaats geven’.

(2:4) zo werden ze geschapen

Zoals Genesis 1:1 het opschrift is, zo sluit 2:4a het eerste scheppingsverhaal af met een constatering.

(2:4) JHWH, God

Nadat het eerste scheppingsverhaal consequent over God (in het Hebreeuws *’elohiem*) gesproken heeft, volgt in 2:4b-3:24 een blok met de dubbele godnaam ‘JHWH, God’.

Wereldbeeld

Satellietfoto's en wetenschappelijke ontwikkelingen in de twintigste eeuw hebben ons vertrouwd gemaakt met het beeld van een blauwe aardbol die deel uitmaakt van een almaar uitdijend heelal. De theorieën over het ontstaan van het heelal hebben het denken over de kosmos rationeel gemaakt. Anders dan in de culturen van het oude Nabije Oosten zijn de goddelijke wereld en de zichtbare werkelijkheid afzonderlijke grootheden geworden. In het wereldbeeld van de Bijbel echter zijn het religieuze en het profane, het goddelijke en het menselijke domein onlosmakelijk met elkaar verbonden.

In het Oude Testament stelde men zich de wereld voor als een platte schijf land, omgeven door het water van de zee. Het land rustte op zuilen in het water. Boven de aarde bevond zich de hemelkoepel, waarlangs zich de hemellichamen voortbewogen. De zon, de maan en de sterren bewogen van oost naar west, elk in hun eigen tempo en ritme van dagen, maanden, seizoenen en jaren.

Volgens dit wereldbeeld was het geheel van de kosmos, zowel de aarde als de hemel, omgeven door de wateren van de oervloed. Deze bevonden zich rondom de koepel van het hemelgewelf, maar ook rondom de wateren van de zee en onder de pijlers van het droge land. Als in het scheppingsverhaal in Genesis 1:1-2:4a God hemel en aarde schept, dan gebeurt dat door een soort droge holte te maken in de oervloed: 'Er moet midden in het water een gewelf komen dat de watermassa's van elkaar scheidt' (Genesis 1:6). Zo ontstaat er een open ruimte waarbinnen, even later, het water dat er nog is kan samenvloeien tot de zee: 'Het water onder de hemel moet naar één plaats stromen, zodat er droog land verschijnt' (Genesis 1:9). Wat overblijft is de droge aarde, die ingevuld kan worden met planten, dieren en mensen.

Enkele hoofdstukken later (Genesis 6-9), ten tijde van Noach, zet een grote vloed het land onder water. Dat komt niet alleen door de regen; de watermassa komt van alle kanten: 'In het zeshonderdste jaar van Noachs leven, op de zeventiende dag van de tweede maand, braken alle bronnen van de machtige oervloed open en werden de sluisen van de hemel opengezet' (Genesis 7:11; zie ook Maleachi 3:10). Het scheppingsverhaal in Genesis 1 vertelt over de leegte die binnen in de oervloed wordt gecreëerd. Het vloedverhaal

in Genesis 6-9 is een antischepping, waarbij God de leegte weer laat vollopen.

Zo geven de eerste hoofdstukken van het boek Genesis een uitgebreide voorstelling van hoe men de wereld zag. Andere bijbelboeken geven nadere details. Zo spreekt het boek Psalmen over de hemel die als een tentdoek is uitgespannen (psalm 104:2; zie ook Jesaja 40:22) en over de pijlers waarop de aarde is vastgezet (psalm 24:2; 89:12; 93:1; 104:5-6; 136:6). Psalm 148:4 noemt de wateren boven de hoogste hemel. Deze teksten maken duidelijk dat zich achter en onder de zichtbare werkelijkheid van hemel en aarde wateren bevinden die niet hetzelfde zijn als de regen of de zeeën rondom de aarde. Hier bevinden zich de voorraadkamers voor allerlei weersverschijnselen zoals wind, storm en sneeuw (Job 37:9; 38:22; Jeremia 10:13; psalm 135:7), maar ook voor vuur en zwavel (Genesis 19:24). De hemel zelf wordt door zuilen ondersteund (Job 26:11; zie ook 2 Samuel 22:8) en is de woonplaats van God. Daar staat zijn troon (psalm 11:4; 103:19), en de aarde is zijn voetenbank (Jesaja 66:1).

Het boek Spreuken geeft een soortgelijk wereldbeeld als het vertelt over de schepping en de aanwezigheid van de Wijsheid daarbij: 'Ik was erbij toen hij de hemel zijn plaats gaf/ en een cirkel om het water trok,/ de wolken aan de hemelkoepel plaatste,/ de oceanen bruisend op liet wellen' (Spreuken 8:22-31; citeert 8:27-28). Dit beeld lijkt wel wat op de beschrijving van de kosmos in het boek Job. Als God in dat boek vanuit een storm antwoord geeft aan Job, spreekt hij over de grondvesting van de aarde, over haar sokkels en hoeksteen, en over de zee die is afgesloten met een deur (Job 38:2-15). Ook maakt God duidelijk hoe licht en donker een pad langs de hemel afleggen (Job 38:19-20; zie ook psalm 19:2-7).

In dit wereldbeeld is ook een plaats voor de doden en het dodenrijk. In het Hebreeuws heet dit de Sjeol, een onderaardse en donkere plaats waar iedereen na de dood heen gaat en waar niemand van terugkeert (zie ook Deuteronomium 32:22; Job 3:17; 10:21-22). Ergens op een plek tussen de fundamenten van de aarde verblijven de doden als schimmen, zonder contact met God of met de levenden (zie ook Job 26:5; psalm 6:6; Jesaja 14:9). De onderwereld is in de Bijbel vaak een beeld voor de ellendige situatie van mensen in

nood, zoals in Jona's gebed in het binnenste van een grote vis (Jona 2:7; zie ook psalm 88).

Tussen de pijlers van de aarde lijken de zeemonsters zich op te houden (Genesis 1:21). Elders krijgen ze een naam, zoals Leviatan (Job 3:8; psalm 74:14; 104:26; Jesaja 27:1) of Rahab (Job 9:13; 26:12). De monsters staan voor de machten van de chaos, die God heeft bedwongen.

Het wereldbeeld van het Oude Testament is vergelijkbaar met andere scheppingsvoorstellingen in het oude Nabije Oosten, hoewel we niet weten of en hoe de verschillende culturen elkaar hebben beïnvloed. Volgens een van de oudste voorstellingen uit Mesopotamië lagen in de oertijd hemel en aarde op elkaar, in een grote verzameling water. De hemel bevruchtte de aarde met zijn zaad, de regen. Uit de aarde werden vervolgens de grote goden geboren, ieder met een eigen werktein, zoals de hemelgod An ('hemel'). De Mesopotamische god Enlil ('heer lucht of luchtstroom') werd heer van de wereld door bij de schepping

hemel en aarde uit elkaar te duwen. De god Ea kreeg de verzameling van al het water onder de aarde tot domein en de godin Eresjkigal ('koningin van het dodenrijk') het dodenrijk.

In de Babylonische tekst *Enuma elisj* ('Toen boven', geschreven rond 1000 v.Chr.) wordt de god Marduk koning van de goden door het zeemonster Tiamat te verslaan, de gevaarlijke zoutwaterocean. Na deze overwinning scheidt hij het heelal. Hij klieft Tiamat in twee delen: 'Hij deelde haar als een stokvis in twee delen; de ene helft zette hij neer als het dak van de hemel. Hij spreidde haar huid uit en beval haar het water niet door te laten' (*Enuma elisj* iv 137-140; zie ter vergelijking Genesis 1:6-8). Vervolgens wijst Marduk de sterren hun plaats aan en scheidt hij Nannar, de maangod die voor het ritme van de week en de maanden moet zorgen (zie ter vergelijking Genesis 1:14-18).

Pas nadat de nieuwe orde van hemel en aarde een feit is, volgt (net als in Genesis 1:26-31) de schepping van de mens.

De tuin van Eden

In de tijd dat יהוה, God, aarde en hemel maakte, ⁵groeide er op de aarde nog geen enkele struik en was er geen enkele plant opgeschoten, want יהוה, God, had het nog niet laten regenen op de aarde, en er waren geen mensen om het land te bewerken; ⁶wel was er water dat uit de aarde opwelde en de aardbodem overal bevoeide. ⁷Toen maakte יהוה, God, de mens. Hij vormde hem uit stof, uit aarde, en blies hem levensadem in de neus. Zo werd de mens een levend wezen.

⁸יהוה, God, legde in het oosten, in Eden, een tuin aan en daarin plaats- te hij de mens die hij had gemaakt. ⁹Hij liet uit de aarde allerlei bomen op- schieten die er aanlokkelijk uitzagen, met heerlijke vruchten. In het mid- den van de tuin stonden de levensboom en de boom van de kennis van goed en kwaad.

¹⁰Er ontspringt in Eden een rivier die de tuin bevoeit. Verderop vertakt ze zich in vier grote stromen. ¹¹Een daarvan is de Pison; die stroomt om heel Chawila heen, het land waar goud gevonden wordt. ¹²(Het goud van dat land is uitstekend, en er is daar ook balsemhars en onyx.) ¹³De tweede rivier heet Gichon; die stroomt om heel Nubië heen. ¹⁴De derde rivier heet Tigris; die loopt ten oosten van Assyrië. De vierde ten slotte is de Eufraat.

¹⁵יהוה, God, bracht de mens dus in de tuin van Eden, om die te bewerken

(2:5) *geen mensen om het land te bewerken* – In het Hebreeuws is er hier en in het vervolg een woordspel tussen 'adam', 'mens', en 'adama', 'land/aarde/aardbodem/akker'.

(2:7)

Job 33:4;

Ps. 104:29;

Pred. 3:20;

1 Kor. 15:45

(2:9)

Gen. 3:22;

Op. 2:7; 22:2, 14

(2:5-6) geen enkele struik [...] geen enkele plant [...] niet laten regenen

Het negatieve begin van het tweede scheppingsverhaal (Genesis 2:4b-25) gebruikt een bekende structuur van scheppingsverhalen uit het oude Nabije Oosten, zoals het Babylonische *Enuma elisj*: 'Toen boven de hemel nog niet genoemd was [...]'. Anders dan in het eerste bijbelse scheppingsverhaal zijn er nog geen planten (vergelijk Genesis 1:11, 12), wat duidelijk maakt dat dit verhaal een eigen traditie is. In Genesis 1:1-2:4a is sprake van schepping door het gesproken woord, vanaf Genesis 2:4b boetseert יהוה, God, de mens en blaast hem levensadem in. Een ander opvallend verschil is dat in het eerste verhaal de ene mens, man en vrouw, kroon op de schepping zijn. In het tweede verhaal wordt de mens als eerste geschapen (2:7) en de vrouw als complementair wezen naast de man (2:22). Beide verhalen vertellen dat God de oorsprong is van het leven, maar ze doen dat op eigen wijze.

(2:6) water dat uit de aarde opwelde

Anders dan in Genesis 1:9-10, waar van water droog land wordt gemaakt, wordt hier de oertoestand beschreven als een woestijn die door bevoeiing tot schepping wordt.

(2:7) Hij vormde hem uit stof, uit aarde

Het Hebreeuwse werkwoord voor 'vormen' (*jatsar*) betekent zoveel als boetsen door een pottenbakker of modelleren door een beeldhouwer (zie ook Jesaja 44:9, 10, 12). Het woord 'stof' wijst op de bevochtigde aarde (Genesis 2:6), hier als leem gedacht. De woorden voor mens ('*adam*') en aarde (*adama*) onderstrepen hoezeer mens en aarde met elkaar verbonden zijn.

(2:7) blies hem levensadem in de neus

Het leemmodel van de mens wordt tot een levend wezen door het inblazen van de 'adem' (*nesjama*), die in het Hebreeuws ook vaak wordt weergegeven met het woord *roech* ('geest', 'wind', 'adem'). Kenmerkend voor de dood is juist het ontbreken van 'adem' (Prediker 12:7; Ezechiël 37:1-14).

(2:8) legde in het oosten, in Eden, een tuin aan

De naam 'Eden' wordt in 2:8, 10 en 4:16 gebruikt als plaatsbepaling, en in 2:15 en 3:23, 24 als naam van de tuin. In het Hebreeuws betekent '*eden*' 'overvloed', 'verrukking' (psalm 36:9). De Septuaginta vertaalt het Hebreeuwse woord voor 'tuin' in het Grieks met *paradeisos*. Daar is het Nederlandse woord 'paradijs' van afgeleid.

(2:9) de levensboom en de boom van de kennis van goed en kwaad

De 'levensboom' krijgt pas een functie in Genesis 3:22, wanneer blijkt dat de mens sterfelijk is en van deze boom zou moeten eten om eeuwig te kunnen leven. De 'boom van de kennis van goed en kwaad' (Genesis 2:9, 17 en ook 3:3, zoals blijkt uit 3:5) veronderstelt dat deze allesomvattende kennis alleen van God is.

(2:10-14) vier grote stromen [...] Pison [...] Gichon [...] Tigris [...] Eufraat

De passage geeft een idee waar Eden lag, maar benadrukt tegelijk het geheimzinnige, onbekende en onbenaderbare ervan. Alleen de laatste twee genoemde rivieren zijn bekend. Ondanks toespelingen op bekende regio's (de Gichon zou de Nijl in Egypte kunnen zijn en de Pison de Perzische Golf of de Rode Zee rond Arabië) is er geen exacte locatie uit op te maken.

Schepping

Overal ter wereld vinden we voorstellingen van het ontstaan van de wereld en de oorsprong van de mensheid. In het oude Nabije Oosten werden zulke voorstellingen gedomineerd door het idee van een strijd van de scheppergod tegen de machten van de chaos. In Egypte was het de scheppergod Re die de draak Apofis overwint, en in Syrië en Kanaän was het Baäl Haddu die de zeegod Jam verslaat, of volgens een ander verhaal de zevenkoppige zeeslang Lotan (Leviatan). De meest verbreide voorstelling was het Babylonische scheppingsverhaal van de strijd van de scheppergod Marduk tegen het monster Tiamat. Marduk splijt het monster in tweeën en maakt daarvan de hemel en de aarde. Als overwinnaar over de machten van de chaos ontvangt hij de tafelen der lotsbeslissing, om de lotgevallen van de wereld te bepalen.

Enkele motieven uit deze voorstellingen klinken nog na in het Oude Testament: JHWH scheidde het licht van de duisternis en hij scheidde de watermassa's van elkaar (Genesis 1:4-8); hij vermorzelde het monster Rahab (Jesaja 51:9); hij spleet de zee en verbrijzelde de schedels van Leviatan (psalm 74:13-14a; vergelijk Jesaja 27:1); hij troont boven de vloed (psalm 29:10; vergelijk 89:10-11a). In het Nieuwe Testament vinden we zulke motieven in het verhaal van Jezus die de storm op het meer tot bedaren brengt (Matteüs 8:23-27) en over het meer loopt (Matteüs 14:22-33). Ook vinden we er het idee dat de zee er eens niet meer zal zijn (Openbaring 21:1).

Het scheppingsverhaal in Genesis 1:1-2:3 is duidelijk een antwoord op het Babylonische scheppingsverhaal en een weerlegging daarvan. Met het verhaal wilde de auteur vertellen dat JHWH de schepper en de heer van de wereld is. Hij is het die de beslissende keerpunten in de geschiedenis van de mensheid bepaalt. Tegelijkertijd wilde de auteur, door gebruik te maken van het schema van de zevendaagse week, duidelijk maken dat de sabbat een scheppingsordering van God is.

Het idee dat God op de zevende dag rustte, mag zeker niet opgevat worden als het einde van zijn scheppingswerk. Het paradijsverhaal (Genesis 2:4b-3:24) laat zien dat de scheppergod ook degenen is die de geschiedenis op gang brengt. Genesis 2:4b-25 is het begin van dit paradijsverhaal. Het is geen tweede scheppingsverhaal, maar maakt wel gebruik van scheppingsmotieven.

De bijbelse auteurs vatten de geschiedenis op als een voortgaande schepping. Die schepping ontwikkelt zich geleidelijk en heeft verschillende fasen, met een begin, een voortgang en een voleinding. God is ten diepste bij dit proces betrokken. Teksten als psalm 104 en Job 38-41 laten duidelijk zien hoezeer God volgens de Bijbel voortdurend aanwezig is in de steeds evoluerende schepping. Hij is het ook die in de geschiedenis vernieuwend en herscheppend handelt (Jesaja 44:24-28; 45:5-7; 48:12-16). En ook zal hij eens een nieuwe hemel en een nieuwe aarde scheppen, een nieuwe wereldorde (Jesaja 65:17; 66:22; 2 Petrus 3:13; Openbaring 21:1).

en erover te waken. ¹⁶Hij hield hem het volgende voor: ‘Van alle bomen in de tuin mag je eten, ¹⁷maar niet van de boom van de kennis van goed en kwaad; wanneer je daarvan eet, zul je onherroepelijk sterven.’

¹⁸JHWH, God, dacht: Het is niet goed dat de mens alleen is, ik zal een helper voor hem maken die bij hem past. ¹⁹Toen vormde hij uit aarde alle in het wild levende dieren en alle vogels, en hij bracht die bij de mens om te zien welke namen de mens ze zou geven: zoals hij elk levend wezen zou noemen, zo zou het heten. ²⁰De mens gaf namen aan al het vee, aan alle vogels en alle wilde dieren, maar hij vond geen helper die bij hem paste. ²¹Toen liet JHWH, God, de mens in een diepe slaap vallen, en terwijl de mens sliep nam hij een van zijn ribben weg; hij vulde die plaats weer met vlees. ²²Uit de rib die hij bij de mens had weggenomen, bouwde JHWH, God, een vrouw en hij bracht haar bij de mens. ²³Toen riep de mens uit:

‘Eindelijk een gelijk aan mij,
mijn eigen gebeente,
mijn eigen vlees,
een die zal heten: vrouw,
een uit een man gebouwd.’

²⁴Zo komt het dat een man zich losmaakt van zijn vader en moeder en zich hecht aan zijn vrouw, met wie hij één van lichaam wordt.

²⁵Beiden waren ze naakt, de mens en zijn vrouw, maar ze schaamden zich niet voor elkaar.

3 Van alle in het wild levende dieren die JHWH, God, gemaakt had, was de slang het sluwst. Dit dier vroeg aan de vrouw: ‘Is het waar dat God gezegd heeft dat jullie van geen enkele boom in de tuin mogen eten?’ ²‘We

(2:23) *een die zal heten: vrouw, / een uit een man gebouwd* – In het Hebreeuws is er een woordspel tussen *iesja*, ‘vrouw’, en *iesj*, ‘man’.

(2:19)
Pred. 3:20

(2:22)
1 Kor. 11:8-9;
1 Tim. 2:13

(2:24)
Mat. 19:5;
Marc. 10:7-8;
1 Kor. 6:16;
Ef. 5:31

(3:1-24)
Rom. 5:12-21
(3:1-6)
1 Tim. 2:14
(3:1)
Op. 12:9; 20:2

(2:16-17) Van alle bomen [...] maar niet van de boom van de kennis van goed en kwaad

In de tuin waren overal heerlijke vruchtbomen opgeschooten (Genesis 2:9). De nadruk ligt dus op ‘van alle bomen wel, maar van deze ene niet’ (vergelijk 3:1).

(2:17) zul je onherroepelijk sterven

Het ‘onherroepelijk sterven’ herinnert aan de juridische taal van de rechtsregels in bijvoorbeeld Exodus 21:12 en Leviticus 20:2, 9. Het gaat hier niet om de sterfelijkheid van de mens, maar om een doodvonnis, dat in Genesis 3:14-19 echter niet wordt voltrokken.

(2:18) een helper [...] die bij hem past

De uitdrukking ‘die bij hem past’ betekent in het Hebreeuws letterlijk ‘als zijn tegenbeeld’. ‘Helper’ moet dus niet opgevat worden als ‘ondergeschikt’. Het gaat om complementariteit: de twee vullen elkaar aan.

(2:19) vormde hij uit aarde alle in het wild levende dieren

Anders dan in Genesis 1:20, 21, 27 worden de dieren en vogels ná de mens gemaakt (2:7).

(2:21) diepe slaap

Het Hebreeuws gebruikt hier niet het normale woord voor slaap, maar een uitdrukking (*tardema*) die de uitschakeling van elk bewustzijn aangeeft.

(2:22) Uit de rib [...] bouwde JHWH, God, een vrouw

Het uitgangspunt voor dit beeld is dat er geen rib is in de menselijke buikholte. Het beeld benadrukt dat man en vrouw tot in het merg van hun wezen bij elkaar horen, net als de Hebreeuwse woorden voor vrouw (*iesja*) en man (*iesj*) aangeven.

(2:24) Zo komt het dat een man zich losmaakt [...] en zich hecht

Het gaat hier dus allereerst om de liefde en de aantrekkingskracht tussen man en vrouw, niet om de gebruikelijke familiale, sociale en economische redenen om te trouwen.

(3:1-24) die JHWH, God, gemaakt had

Deze passage beschrijft niet waar het kwaad zelf vandaan komt. Het is er, net als de slang, midden in de goede schepping. De sluwheid van de slang (in het Hebreeuws *aroem*) staat aan de basis van de bewustwording dat de mens en zijn vrouw naakt zijn (*aroem*, Genesis 2:25).

(3:1) van geen enkele boom

De slang draait de omschrijving in Genesis 2:16-17 precies om.

Genesis 3

24

mogen de vruchten van alle bomen eten,' antwoordde de vrouw, ³'behalve die van de boom in het midden van de tuin. God heeft ons verboden van de vruchten van die boom te eten of ze zelfs maar aan te raken; doen we dat toch, dan zullen we sterven.' ⁴'Jullie zullen helemaal niet sterven,' zei de slang. ⁵'Integendeel, God weet dat jullie de ogen zullen opengaan zodra je daarvan eet, dat jullie dan als goden zullen zijn en kennis zullen hebben van goed en kwaad.'

⁶De vrouw keek naar de boom. Zijn vruchten zagen er heerlijk uit, ze waren een lust voor het oog, en ze vond het aantrekkelijk dat de boom haar wijsheid zou schenken. Ze plukte een paar vruchten en at ervan. Ze gaf ook wat aan haar man, die bij haar was, en ook hij at ervan. ⁷Toen gingen hun beiden de ogen open en merkten ze dat ze naakt waren. Daarom regen ze vijgenbladeren aan elkaar en maakten er lendenschorten van.

^(3:8) ⁸Toen de mens en zijn vrouw JHWH , God, in de koelte van de avondwind door de tuin hoorden wandelen, verborgen zij zich voor hem tussen de bomen. ⁹Maar JHWH , God, riep de mens: 'Waar ben je?' ¹⁰Hij antwoordde: 'Ik hoorde u in de tuin en werd bang omdat ik naakt ben; daarom verborg ik me.' ¹¹'Wie heeft je verteld dat je naakt bent? Heb je soms gegeten van de boom waarvan ik je verboden had te eten?' ¹²De mens antwoordde: 'De vrouw die u hebt gemaakt om mij terzijde te staan, heeft mij vruchten van de boom gegeven en toen heb ik ervan gegeten.' ¹³'Waarom heb je dat gedaan?' vroeg JHWH , God, aan de vrouw. En zij antwoordde: 'De slang heeft me misleid en toen heb ik ervan gegeten.'

^(3:13)
2 Kor. 11:3

^(3:14)
Jes. 65:25

¹⁴ JHWH , God, zei tegen de slang:
‘Vervloekt ben jij dat je dit hebt gedaan,
het vee zal je voortaan mijden,
wilde dieren wenden zich af;
op je buik zul je kruipen
en stof zul je eten,
je hele leven lang.
¹⁵Vijandschap sticht ik tussen jou en de vrouw,
tussen jouw nageslacht en het hare,
zij verbrijzelen je kop,
jij bijt hen in de hiel.’

(3:5) *als goden* – Ook mogelijk is de vertaling: 'als God'.

(3:3) aan te raken

De vrouw scherpt het oorspronkelijke verbod aan, want er was immers geen sprake van 'aanraken'.

(3:3) zullen we sterven

De vrouw zwakt met de omschrijving 'sterven' de juridische formulering van 2:17 af. De slang pakt die in 3:4 wel op.

(3:5) Integendeel

Na de behoedzame inleiding gaat de slang tot de tegenaanval over en beschuldigt God – de naam JHWH wordt door de slang niet gebruikt – van een leugen. De gedachte van God in Genesis 3:22 ('Nu is de mens aan ons gelijk geworden') suggereert dat de slang gelijk heeft. Maar in 3:7 heeft het 'opengaan van de ogen' allereerst tot gevolg dat de mensen zich bewust worden van hun naaktheid.

(3:6) wijsheid zou schenken

Niet alleen het aantrekkelijke van de vrucht leidt tot het

overtreden van het gebod van JHWH . Ook de naam van de boom maakt het eten van de vrucht aantrekkelijk, net als de suggestie van de slang dat de vrouw en haar man kennis kunnen verwerven.

(3:12-13) De mens antwoordde [...] de vrouw antwoordde

Beiden beantwoorden Gods vraag naar het 'waarom' door de schuld af te schuiven: de mens doet dat op JHWH als schepper en op de vrouw, de vrouw op de slang.

(3:14-15) Vervloekt ben jij [...] jij bijt hen in de hiel

JHWH verhoort de slang niet, maar vervloekt het dier direct door het te scheiden van de dieren waar het bij hoort (3:1). De vloek verklaart het pootloze schuifelen van de slang. Uit afbeeldingen uit het oude Nabije Oosten blijkt dat men mythische slangen kende met poten. Het nageslacht is collectief bedoeld en de vijandschap houdt in dat ze elkaar kunnen en zullen doden.